

CZU: 342.734:316.3

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.5795552>

STATUL SOCIAL – GARANȚIE JURIDICO-ECONOMICĂ DE ASIGURARE A DREPTULUI LA UN NIVEL DE TRAI DECENT

Victor SANDU

Universitatea de Stat din Moldova

Odată cu evoluția pozitivă a societății și cu edificarea statului de drept tot mai frecvent se face apel la respectarea și asigurarea drepturilor și libertăților fundamentale cetățenești ca valori supreme garantate constituțional. În articol vom expune esența și semnificația unui singur drept din sfera drepturilor social-economice, și anume – a dreptului la un nivel de trai decent, fiind abordat și rolul statului în realizarea lui în funcție de categoria subiectelor de drept.

Cuvinte-cheie: constituție, stat social, nivel de trai decent, universalitate, egalitate, subiect de drept, copii, persoane cu dizabilități.

SOCIAL STATE – A LEGAL-ECONOMIC GUARANTEE FOR ENSURING THE RIGHT TO A DECENT LIVING STANDARD

With the positive evolution of societies and the rule of law, the observance and assurance of fundamental civil rights and freedoms as constitutionally guaranteed supreme values are increasingly called for. In this article we will express the essence and significance of a single right in the sphere of socio-economic rights, namely, "the right to a decent standard of living" and the role of the state in its realisation according to the category of legal subjects.

Keywords: constitution, welfare social state, decent standard of living, universality, equality, subject of law, children, people with disabilities.

Introducere

Încă economiștii liberali, începând cu Adam Smith, utilizau expresii, precum „calitate a vieții”, „mod de viață” sau „stil de viață”. Economii liberali porneau de la postulatul, în conformitate cu care „progresul economic condiționează și determină progresul social”, economicul fiind considerat a fi valoarea dominantă față de care „socialul părea a nu fi decât un reziduu sau un corectiv” [1, p.21].

Astăzi interdependența dintre economic și social este profund marcată prin prisma drepturilor și libertăților social-economice. Iar asigurarea respectării drepturilor sociale și, îndeosebi, a dreptului la un nivel de trai decent îi revine statului prin politica sa orientată social bazată pe economia statului și, totodată, pe cooperare internațională.

Prin prisma semnificației dreptului la un nivel de trai decent asupra liberei dezvoltări a personalității umane, urmărim un viu interes în acest domeniu, manifestat în literatura de specialitate autohtonă, precum și în cea din alte state.

Cu toate acestea, lucrările de specialitate din domeniul dreptului constituțional expun acest drept la modul general ca ceva firesc și înțeles. Astfel, autori A.Arseni, I.Guceac, T.Cârnaț, V.Popa, Gh.Costache, I.Creangă abordează în lucrările lor tema prin prisma clasificării drepturilor și libertăților fundamentale și a conținutului acestora.

Unele aspecte ale drepturilor și libertăților social-economice și, îndeosebi, ale „dreptului la un nivel de trai decent” sunt întâlnite în lucrările autorilor din alte domenii ale științelor juridice. Aici fie că sunt examinate elemente ale „dreptului la un nivel de trai decent” (I.Deleanu, I.Muraru, E.S. Tănăsescu, T.Drăganu, A.Chisari), fie subiecte de drept cu statut special (A.Chisari, L.Manea).

Scopul cercetării. În baza analizei reglementărilor normative naționale și internaționale, a practicii instituțiilor etatice, precum și a abordărilor doctrinare, ne-am propus scopul de a determina esența „statului social” pentru a identifica rolul lui în asigurarea drepturilor fundamentale, inclusiv a dreptului la un nivel de trai decent, și de a formula propuneri pe baza concluziilor ce se impun în vederea asigurării autentice a dreptului la un nivel de trai decent în raport cu statutul fiecărui subiect de drept.

Obiectivele trasate. În conformitate cu scopul determinat, obiectivele rezidă în:

- a elucida esența și menirea „statului social”;
- a identifica subiectele de drept cu statut special în raport cu dreptul la un nivel de trai decent;

- a determina gradul de reglementare normativă adecvat asigurării dreptului la un nivel de trai decent;
- a formula propuneri concludente pentru ameliorarea și asigurarea dreptului la un nivel de trai garantat.

1. Interdependența dreptului la un nivel de trai decent și statul social

În doctrina constituțională contemporană „statul social” este privit ca una dintre trăsăturile edificatorii ale statului de drept și democratic, în care libera dezvoltare a personalității umane reprezintă un drept fundamental și este garantată. Tocmai din aceste motive în constituțiile multor state această caracteristică este stipulată direct în text – în Constituția Franței (art.2), în Constituția Spaniei (art.1). Așa, spre exemplu, în art.1 alin.(3) din Constituția României se stabilește că „România este un stat de drept, democratic și social ...”, iar Constituția Republicii Moldova prevede la art.126 alin.(1) că „economia Republicii Moldova ... este de orientare socială”.

Pentru a determina autenticitatea caracteristicii „stat social” considerăm oportun de a expune conținutul acestei categorii din dreptul constituțional și rolul determinant în asigurarea dreptului la un nivel de trai decent.

Într-o accepție, caracterul social al statului presupune că statul „nu poate fi un simplu partener în afaceri, un simplu observator, ci un participant care trebuie să intervină, trebuie să aibă inițiativă și mai ales să ia măsuri care să asigure realizarea binelui comun. El trebuie să-i protejeze pe cei slabi, dezavantajați de destin și de șansă, trebuie să sprijine sectoare economice aflate în criză, dar care sunt indispensabile promovării unui trai civilizată, trebuie să asigure funcționarea unor servicii publice de protecție și intervenție socială” [2, p.83].

Într-o altă accepție, „statul social” semnifică „implicarea statului în domeniul social-economic” [3, p.71].

În viziunea lui Ion Deleanu, pe care o împărtășim, „atributul „social” poate fi considerat un corectiv la democrația liberală clasică, esențialmente politică”. Aceasta deoarece „esența democrației liberale o constituie „Libertatea”” [4, p.71].

Totodată, pentru a înțelege rolul și nivelul implicării statului în domeniul social-economic același autor detașează în acest proces țările „subdezvoltate sau în curs de dezvoltare” de cele dezvoltate. În primele două categorii de state „Libertatea” tinde să devină o metaforă dacă, așa-zicând, ea nu este susținută materialicește [5, p.71].

Totodată, pentru aceste țări „elaborarea unei strategii globale de dezvoltare și urmărirea sistematică a programului elaborat, de „interes general”, sunt indispensabile” [6, p.71]. Iar interesul general „trebuie evaluat ca scop fundamental al serviciilor publice (de exemplu, asigurarea unui nivel de trai decent, asigurarea sănătății populației, conservarea sau ameliorarea mediului înconjurător etc.)” [7, p.71].

În statele dezvoltate s-a reușit asigurarea echilibrului dintre „interesele individuale” asigurându-se un nivel de trai decent și „interesul general”, pe când în statele „subdezvoltate sau în curs de dezvoltare” tocmai „interesul general” precumpănește față de interesele individuale, atingerea acestui scop făcându-se pe alte căi.

Astfel, s-a stabilit o practică în conformitate cu care statul poate și trebuie „să intervină pentru aplatizarea unui monopol privat exorbitant, stimularea sau sprijinirea directă a unor sectoare private, preluarea în gestiune proprie a unor domenii administrative, conducerea nemijlocită a unor servicii publice de deosebită importanță sau deficitare etc.” [8, p.71].

Or, în condițiile unui „liberalism exacerbat statului i se cere să adopte o poziție pasivă sau neutră. Și aceasta ... din cauza unei temeri că regimul politic poate degenera în autoritarism sau chiar în totalitarism”, pentru că – așa cum experiența istorică a demonstrat – „consecința logică a unui regim totalitar este colectivismul integral” [9, p.84].

Alteori, dimpotrivă, „i se solicită statului intervenția masivă și fermă, conducând, în cele din urmă, la „colectivism””, la etatizarea societății civile [10, p.72]. În viziunea noastră, și într-un caz și în altul consecințele pot fi păgubitoare în raport cu dreptul la un nivel de trai decent, el fiind stabilit de către stat la un „nivel standard”, și, de multe ori, de regulă, nici pe departe uman, în cadrul căruia sărăcia și teama devin norme de drept (ex.: Coreea de Nord, Cuba, o parte dintre țările Africii, Americii Latine).

În aceste circumstanțe extinderea drepturilor și a libertăților social-economice și, implicit, a dreptului la un nivel de trai decent în raport cu funcțiile și obligațiile statului „... nu constituie doar o figură retorică, ci constituie premise ale responsabilității lui” [11, p.72]. Astfel, pe acest plan, statul ca „factor al politicii de securitate socială” [12, p.8] trebuie să asigure protecția socială a muncii (art.43 alin.(2) din Constituție; dreptul la asistență și protecție socială, care include și dreptul la un nivel de trai decent (art.47); dreptul persoanelor cu dizabilități (art.51); ocrotirea mamei, copiilor și a tinerilor (art.50) etc.

Sub un alt unghi de vedere este tratat „statul social”. Astfel, în actualele condiții, neintervenția statului în viața social-economică nu mai corespunde realităților. Aceasta deoarece categoria „interes general” include

asigurarea „unui trai decent, sănătatea populației, protecția mediului înconjurător, dezvoltarea sistemului educațional”. Deci, statul trebuie să aibă „o **atitudine activă** și nu pasivă, cum o cerea doctrina clasică liberală” [13, p.272].

Caracterul social al statului rezultă, așadar, din natura și funcțiile sale. Problema care se pune este de a stabili „**gradul intervenției**” în fiecare etapă a dezvoltării economice și sociale, grad care nu trebuie nici să exacerbeze intervenția, dar nici să transforme statul într-un simplu „partener de afaceri” sau „simplu observator” [14, p.273].

În doctrina autohtonă se utilizează formula **funcția social-economică a statului**.

Astfel, într-o opinie se pornește tot de la „*protejarea interesului general* (binelui comun)”. În condițiile statului contemporan literatura franceză de specialitate evidențiază „*funcția de difuzare a progresului*” [15, p.62-63] sau „*noile funcții*” [16, p.36] care în fond „vorbesc despre crearea unor condiții de viață decentă a cetățenilor” [17, p.90].

În calitate de garant al asigurării unor condiții de viață decentă este legea, „deoarece guvernării sunt obligați, din punct de vedere juridic, să asigure funcționarea serviciilor publice edictând în acest scop reguli generale” [18, p.28].

Acest concept este susținut și de către A.Iorgovan, potrivit căruia „satisfacerea nevoilor sociale în interes public are loc prin intermediul serviciului public, care într-o formulă concentrată constituie elementul de bază din activitatea administrației publice, aceasta având ca scop aducerea la îndeplinire a legilor sau, în limitele legii, prestarea serviciilor publice” [19, p.98].

Statul social și jurisprudența Curții Constituționale

Textul constituțional nu operează cu noțiunea „stat social”, dar cu formula „Economia Republicii Moldova este ... de orientare socială ...” (art.126 alin.(1) din Constituție). Iar alin.(2) lit.g) din același articol, dezvoltând această reglementare, stabilește că statul trebuie să asigure „sporirea numărului de locuri de muncă, crearea condițiilor pentru creșterea calității vieții”.

Observăm că textul constituțional pune în circuit o nouă categorie – „calitatea vieții”, nu însă „nivel de trai decent” (art.47 alin.(1) din Constituție). Admitem că aceste două sintagme pot fi considerate sinonime care în fond dezvăluie unul și același drept fundamental – „dreptul la un nivel de trai decent”. Din aceste considerente se impune unificarea categoriei în raport cu caracteristica statului contemporan: „stat social”.

De menționat că pentru realizarea acestei funcții în Republica Moldova au fost aprobate: 1. Legea asistenței sociale, nr.547-XV din 25.12.2003 și 2. Legea privind aprobarea Strategiei de Creștere Economică și Reducere a Sărăciei, nr.398-XV din 02.12.2004.

2. Subiecte de drept cu statut special în realizarea dreptului la un nivel de trai decent

Sediul juridic al materiei. Odată recunoscute, proclamate și garantate drepturile și libertățile fundamentale ale omului și cetățeanului s-au identificat și principiile de asigurare a lor: universalitatea și egalitatea.

Astfel, potrivit art.2 alin.1 din Declarația Universală a Drepturilor Omului, principiile universalității rezidă în faptul că „*fiecare se poate prevala de toate drepturile și de toate libertățile prevăzute*” în Declarație [20, p.11].

În conformitate cu art.15 din Constituție, „*cetățenii Republicii Moldova beneficiază de drepturile și de libertățile consacrate prin Constituție și prin alte legi și au obligațiile prevăzute de acestea*” [21].

Cu aceeași valoare este tratat și „*principiul egalității*” care, conform art.1 din Declarația Universală a Drepturilor Omului, proclamă că „*toate ființele umane se nasc libere și egale în demnitate și drepturi*”, iar art.16 alin.(2) din Constituție stabilește că „*toți cetățenii Republicii Moldova sunt egali în fața legii și a autorităților publice ...*”.

Iată de ce „... *demnitatea omului, drepturile și libertățile lui, libera dezvoltare a personalității umane ... reprezintă valori supreme și sunt garantate*” (art.1 alin.(3) din Constituție). Or, tocmai principiul egalității marchează cu deosebită valoare constituțională personalitatea umană și în calitatea sa de subiect de drept, calitate asigurată prin funcția dreptului de a integra orice persoană în societate.

Totodată, starea anumitor persoane, cum ar fi copiii și femeile cu copii, precum și a celor cu probleme de caracter funcțional, persoane cu dizabilități „reclamă instituirea de dispoziții speciale care să aibă în vedere menținerea egalității și respectarea drepturilor și libertăților lor” [22, p.185]. Aceasta deoarece principiul egalității „... nu poate implica ideea de standardizare, de uniformizare, de înscriere a tuturor cetățenilor sub semnul aceluiași regim juridic, indiferent de situația naturală sau socioprofesională a acestora” [23, p.117].

Tocmai din aceste considerente se impune luarea de măsuri speciale pentru ocrotirea copiilor, familiilor cu copii și a persoanelor cu dizabilități, pentru că „*situațiilor egale trebuie să le corespundă un tratament juridic egal, la situații diferite, tratamentul juridic nu poate fi decât diferit*” [24, p.187].

Iar art.50 alin.(1) din Constituție stipulează că mama și copilul au dreptul la ajutor și ocrotire specială, copiii și tinerii bucurându-se de un regim special de asistență în realizarea drepturilor lor și, implicit, de dreptul la un nivel de trai decent. În același timp, potrivit art.51 alin.(1) din Constituție, „persoanele cu dizabilități beneficiază de o protecție specială din partea întregii societăți. Statul asigură pentru ele condiții normale de tratament, de readaptare, de învățământ, de instruire și de integrare socială”.

Așadar, am identificat două categorii speciale de subiecte de drept, cu un statut aparte ce ține de realizarea drepturilor și libertăților fundamentale, inclusiv dreptul la un nivel de trai decent: a) copiii și familiile cu copii și b) persoanele cu dizabilități.

a) Copiii și familiile cu copii. Acestei teme sunt dedicate mai multe studii, inclusiv o teză de doctor în drept cu titlul „Reglementări juridice privind asistența socială a copilului și a familiei cu copii în Republica Moldova”, autor Aliona Chisari, teză susținută în anul 2006.

În baza cercetării actelor normative, a literaturii de specialitate, precum și a practicii de realizare a drepturilor fundamentale în general și a dreptului la un nivel de trai decent, autoarea ajunge la constatarea că „în Republica Moldova persistă sărăcia infantilă, în special în zonele rurale, unde patru din zece copii sub vârsta de zece ani trăiesc în sărăcie extremă” [25, p.3].

Această temă este reflectată în lucrările specialiștilor din domeniu, privind obligația statului de a asigura un nivel de trai decent persoanelor aflate în dificultate sau cu dizabilități. Anume statutul special al acestor subiecte merită o abordare aparte în ce privește dreptul lor la un nivel de trai decent ca un drept universal.

La momentul actual, acțiunile de asistență socială a copiilor și a familiei cu copii constituie o prerogativă esențială realizată atât la nivel statal, cât și la nivel internațional. Fiind identificate mai multe accepțiuni ale asistenței sociale, aceasta este abordată în calitate de instituție a dreptului securității sociale, care diferă de cea de asigurare socială [26, p.8-9].

În calitate de subiecte ale raporturilor juridice de asistență socială cu statut deosebit sunt copiii și familia cu copii aflați în dificultate: „orice copil sau familie ale căror necesități de ordin material, psihologic, social etc. nu sunt realizate pe deplin” [27, p.9].

Asistența socială este privită ca instituție a dreptului securității sociale.

Sintetizând literatura supusă cercetării, A.Chisari afirmă că această instituție reprezintă totalitatea „de norme juridice menite să reglementeze relațiile sociale ce apar între persoana sau familia aflată în dificultate și organul abilitat, în legătură cu acordarea diferitelor prestații și/sau servicii sociale celor dintâi” [28, p.15].

Anume pe această cale copiilor și familiilor cu copii li se asigură plenar dreptul la libera dezvoltare a personalității umane și constituirea unui stat de drept și democratic. La aceasta contribuie și Avocatul Poporului pentru problemele copiilor atât prin munca explicativă, cât și prin acțiunile practice.

b) Persoanele cu dizabilități. Pentru început vom remarca că în literatura de specialitate se mai utilizează categoria „persoane cu handicap” care, în viziunea noastră, este depășită atât sub aspect moral, cât și juridic, care poate provoca jigniri persoanelor. Corectă și tot mai des utilizată cu respectul demnității personalității umane este categoria „persoane cu dizabilități”. Suntem de acord cu afirmația potrivit căreia aceste persoane „figurează printre populațiile dezavantajate, „ținte” ale unor măsuri speciale de protecție socială; de aici rezultă că nivelul calității vieții lor se află în raporturi strânse cu tipurile de intervenții ale colectivității” [29, p.137].

Aceasta deoarece „handicapul”, „dizabilitatea” înseamnă „expunerea la un anumit risc de excluziune socială, având semnificația obstacolelor care împiedică o persoană să participe activ la diferite tipuri de activități sociale” [30, p.137].

În literatura de specialitate, calitatea vieții persoanelor cu dizabilități este văzută din două perspective: dimensiunea obiectivă și dimensiunea subiectivă. Acești indicatori, dimensiuni încep și au la bază faptele materiale ale circumstanțelor personale.

a) Dimensiunea obiectivă a calității vieții constă „din două componente: pe de o parte, un set de fapte materiale și, pe de altă parte, o evaluare socialmente structurală a acestora. Această dimensiune obiectivă cuprinde caracteristicile observabile care descriu viața cuiva: fiecare persoană are o anumită formă a corpului, o culoare (în mod obișnuit), o conștiință de sine, un ansamblu specific al funcțiilor și atribuțiilor privind utilizarea minții și a corpului, un mediu care include circumstanțele familiale, locuința, comunitatea etc.” [31, p.48].

b) Dimensiunea subiectivă – practica socială a ridicat o serie de probleme legate de demersul de măsurare a calității vieții persoanelor cu dizabilități, „în special atunci când este vizată dimensiunea subiectivă” [32, p.49].

Cea mai importantă și veritabilă trăsătură a calității vieții subiective constă „în sursa judecăților normative care sunt aplicate faptelor – în orice caz, mai largi sau mai restrânse decât putem noi să le identificăm. În cazul persoanei competente, aceste judecăți își au originea în capacitatea sa ca ființă autonomă de a-și formula propriile sale credințe și valori, de a-și judeca propriile condiții de viață și de a lua deciziile corespunzătoare care o privesc” [33, p.147-148].

O altă problemă ce ține de calitatea vieții, a dreptului la un nivel de trai decent al persoanelor cu dizabilități este „dependența” creată „nu atât datorită limitărilor funcționale privind capacitățile lor de a se îngriji, cât datorită faptului că viețile lor sunt modelate de o varietate de forțe economice, politice și sociale. Dependența nu este pur și simplu o problemă a individului dependent, ci și una pentru politicieni, planificatori și specialiști care trebuie să organizeze (controleze) această dependență în acord cu valorile sociale curente și cu circumstanțele economice” [34, p.94].

În fond, dreptul implică ideea ca fiecare să dispună de mijloace de a-și îndeplini și impune propria voință. Și dacă în majoritatea lor oamenii își impun propria voință de sine stătător, apoi copiii și persoanele cu dizabilități nu tot timpul „au de ales în ce privește hotărârile ce le vor lua, neputând să-și realizeze propria voință din diferite motive – de vârstă, sănătate, economice sau administrative” [35, p.186]. În acest sens, facultatea de autodeterminare a acestor subiecți de drept este afectată și nu se mai poate vorbi despre drepturile lor decât în măsura de protecție juridică prin care să le ocrotească [36, p.186].

Și dacă copiii se bucură de un regim juridico-social de protecție [37, p.187], apoi în ce privește persoanele cu dizabilități, dacă inițial statutul lor „purta amprenta aproape exclusivă a medicalizării, în ultimul timp se conturează o veritabilă tendință a „demedicalizării”, de substituie a logicii medicale cu alta de factură medico-administrativă, prin care gestiunea problemelor personale cu deficiențe este încredințată autorităților publice” [38, p.187].

Astfel, în Republica Moldova Centrul pentru Drepturile Omului, implicat nemijlocit în acest proces, a editat un ghid privind drepturile persoanelor cu dizabilități [39]. În lucrare sunt expuse competențele Centrului, cum ar fi: asigurarea respectării drepturilor și libertăților constituționale; cadrul legal și instituțional al protecției sociale a persoanelor cu dizabilități [40, p.3-10].

Un rol aparte ocupă „dreptul la un nivel de trai decent asigurat, în mare parte, prin organizarea și funcționarea sistemului de asistență socială” [41, p.10-11].

Concluzii

Societatea umană contemporană se caracterizează printr-un grad sporit de asigurare juridico-etatică a drepturilor fundamentale ale omului – condiție imanentă a liberei dezvoltări a personalității umane. În egală măsură cu importanța drepturilor și libertăților fundamentale social-politice și exclusiv politice un rol fundamental, de bază îl ocupă drepturile social-economice, printre care „dreptul la un nivel de trai decent”, dat fiind că calitatea și asigurarea lui determină demnitatea omului.

În acest proces este și trebuie să fie implicat statul, calificându-i-se calitatea de stat social cu toate prerogativele de rigoare.

În acest context se impune:

- 1) Studiarea Constituției în vederea identificării prevederilor ce ar evidenția „dreptul la un nivel de trai decent” și nu o formulă generală a art.47 „Dreptul la asistență și protecție socială” din Constituție;
- 2) Evidențierea, în acest articol, a statutului special al copiilor și al persoanelor cu dizabilități.

Propuneri. Modificarea Constituției:

- 1) În art.1 alin.(3) după cuvântul „democratic” să se introducă cuvântul „social” și mai departe după text.
- 2) Completarea cu un nou articol 47¹ cu titlul „Calitatea vieții” având următorul conținut:
 - „(1) Statul este obligat să ia măsuri pentru ca orice om să aibă un nivel de trai decent, care să-i asigure sănătatea și bunăstarea lui și familiei lui, cuprinzând hrana, îmbrăcăminte, locuința, îngrijirea medicală, precum și serviciile sociale necesare;
 - (2) De un statut special se bucură copiii și persoanele cu dizabilități prin implicarea lor progresivă în viața social-economică”.
- 3) Articolul 47 din Constituție își păstrează doar alineatul (2) el devenind unic alineat.

Referințe:

1. LORY, B. *La politique d'arctation sociale*. Ed. Édouard Privat, 1975.
2. MURARU, I., TĂNĂSESCU, E.S. *Drept constituțional și instituții politice*. Vol.2. Ed. a 14-a rev. București, 2011-2013.
3. DELEANU, I. *Drept constituțional și instituții politice. Tratat*. Vol.2. București: Europa Nova, 1996.
4. *Ibidem*.
5. *Ibidem*.
6. *Ibidem*.
7. *Ibidem*.
8. *Ibidem*.
9. CADOUX, Ch. *Droit constitutionnel et institutions politiques*. 1,3^e éd. Paris: Dalloz, 1988.
10. DELEANU, I. *Drept constituțional și instituții politice. Tratat*. Vol.2. București: Europa Nova, 1996.
11. *Ibidem*.
12. DUPEYROUX, J.-J. *Droit de la sécurité social*, 6e éd. Paris: Dalloz, 1975.
13. IANCU, Gh. *Drept constituțional și instituții politice*. Ed. a 5-a rev. și compl. București: Lumina Lex, 2007.
14. *Ibidem*.
15. PIERRE Pactet. *Institutions politiques. Droit constitutionnel*. Masson, 1991.
16. PHILIPPE, G. *Droit public*. Paris: Sirey, 1994.
17. POPA, V. *Drept public*. Chișinău, 1998.
18. DUGUIT, L. *Manuel de Droit constitutionnel*. Paris, 1923.
19. CONSTANTINESCU, M., DELEANU, I., IORGOVAN, A., MURARU, I., VASILESCU, F., VIDA, I. *Constituția României comentată și adnotată*. București, 1992.
20. Declarația Universală a Drepturilor Omului. Republica Moldova a aderat prin Hotărârea Parlamentului nr.217-XII din 28.07.90. În: *Tratate internaționale*. Ediție oficială. 1998, vol.1.
21. Constituția Republicii Moldova. Adoptată la 29 iulie 1994. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 1994, nr.1. Republicată în: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2016, nr.78, art.140.
22. MANEA, L. *Protecția socială a persoanelor cu handicap*. București: Casa de editură și presă ȘANSA SRL, 2000.
23. DELEANU, I. *Drept constituțional și instituții politice. Tratat*. Vol.2. București, 1996.
24. DRĂGANU, T. *Drept constituțional și instituții politice. Tratat elementar*. Vol.1. Cluj-Napoca, 2009.
25. CHISARI, A. *Reglementări juridice privind asistența socială a copilului și a familiei cu copii în Republica Moldova: Autoreferatul tezei de doctor în drept*. Chișinău, 2006.
26. *Ibidem*.
27. *Ibidem*.
28. *Ibidem*.
29. MANEA, L. *Protecția socială a persoanelor cu handicap*. București: Casa de editură și presă ȘANSA SRL, 2000.
30. *Ibidem*.
31. MOREIM HAAVI, E. Computing the Quality of Life. In: *The Price of Healthy* (eds.) G.I Agich & C.E. Beghey. Cambridge: D.Reidel Publishing Company, 1986.
32. *Ibidem*.
33. MANEA, L. *Protecția socială a persoanelor cu handicap*. București: Casa de editură și presă ȘANSA SRL, 2000.
34. OLIVER, M. *The Politics of Disablement*. Macilian-London, 1990.
35. MANEA, L. *Op. cit.*, p.186.
36. *Ibidem*.
37. DRĂGANU, T. *Drept constituțional și instituții politice. Tratat elementar*. Vol.1. Cluj-Napoca, 2009.
38. MANEA, L. *Protecția socială a persoanelor cu handicap*. București: Casa de editură și presă ȘANSA SRL, 2000.
39. *Drepturile persoanelor cu dezabilități*. Centrul pentru Drepturile Omului din Republica Moldova. Chișinău, 2012. 23 p.
40. *Ibidem*.
41. *Ibidem*.

Date despre autori:

Victor SANDU, doctorand, Școala doctorală Științe Juridice, Universitatea de Stat din Moldova.

E-mail: sanduvictor24@gmail.com

ORCID: 0000-0002-9985-6145

Prezentat la 04.06.2021